

İbrahim YÜCEDAĞ*

Modern Toplumda Denetim Asemblajı

Control Assemblage in the Modern Society

ÖZET

Bu çalışma, günümüz toplumlarının denetim ve gözetimle olan ilişkisini G. Deleuze'ün asemblaj ve rizom kavramları bağlamında irdelemeyi amaçlamaktadır. Toplumlar toplumsal alanı inşa ederken düzen temelli bir yapı kurgularlar. Hayata yeni katılan bireylere yapması ve yapmaması gerekenlere ilişkin hazır bir reçete sunar ve bu reçetenin uygulanmasını norm ve değerlerle destekleyerek buna uyulması için bireyleri denetler. Toplumsal alanda bireyin uyduğu ya da karşı çıktığı bu kurallar dönüşen toplumsal yapıya bağlı olarak zamanla değişir. Sanayi çağıyla üretime katılımı yücelten bir etiğe dayanan modern toplum, üretime katılmayanları sınırlı bir alanda denetlemiştir. Üretimin yüceltilmesinden tüketicinin olumlanmasına geçildiği günümüzde ise disipline etme çabası, bireylerin neyi nerede nasıl tükettiğinin denetlenmesi üzerinden gerçekleşmiş ve denetim mekanizmaları da kapatılmıncından farklı olarak genişlemiş ve Deleuze'ün asemblaj ve denetim çerçevesinde tanımladığı bir denetim araçları ordusuna dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Gilles Deleuze, Denetim Toplum, Disiplin, Michel Foucault, Gözetim

ABSTRACT

This study aims to investigate the relationship between modern society and control and surveillance in the context of Deleuze's concept of assemblage and rhizome. Societies build a structure based on order when building social space. It provides a prescription for the new and unfamiliar individuals to life and supervises the individuals in order to comply with the norm and values by promoting the implementation of this prescription. These rules, which the individual compliances or opposes to the social scene, change over time depending on the social structure that is transformed. The modern society, based on an ethos that promotes productive participation in the industrial era, has restricted the inhabitants of the production to a limited area. In the present day when the exuberance of production has been approached, the attempt to discipline has become an army of control means defined by Deleuze in the context of assemblage and control, unlike the way in which individuals consume what and where they consume and how they consume and where the control mechanisms are closed.

Keywords: Gilles Deleuze, Society of Control, Discipline, Michel Foucault, Surveillance

* Yazar/Author Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.
ibrahimyucedag@yahoo.com.tr

Giriş

“Görmeden bilemezsiniz! İşte şimdi görüyorsunuz; her an, her gün, her yerde...”
Hal Niedzviecki, Dikizleme Günlüğü, s. 8

Toplumsal ilişkiler, bireylerin tek başlarına kurguladıkları bir gerçeklik olmanın dışında, etkileşime dayalı bir özellik gösterir. Her birey, içerisine doğduğu dünyanın verili olan yapısına –isteyerek ya da istemeyerek- dâhil olmaya çalışır. Evden işe giderken, çocuk doğururken veya okul okurken kendisinden önce var olan bir düzene katılır. Bu düzen yaş, cinsiyet, eğitim, ekonomi, siyaset ve daha birçok alanda kendisine hazır reçeteler veya bilgi stokları sunar. Bu bilgi stokları bireyin toplumsal yapı içerisinde karşılaştığı durum ya da olgular karşısında hangi davranışları yapması/yapmaması gerektiğini kendisine önceden haber veren ve enerjisini her gün aynı davranış için harcamak yerine bu enerjiden tasarruf etmesini sağlayan bir doksaya dayanır. Ortak bir kabul olan doksanın kendisi birey tarafından kabul edilir ve sonrasında birey eliyle yeniden üretilir. Birey de bu kural ve doksanın çoğu zaman farkında olmadan devamlılığını ve yeniden üretimini sağlayan esas taşıyıcı aktörü haline gelir. Ancak toplumsal alanda bireyden çok önce kurulmuş olan ve kendini bireye dayatan birçok mekanizma ya da gerçeklik söz konusudur. Her toplumsal mekanizma bir iktidar alanına işaret etmekte ve bunun sonucunda gerçekleşen denetim, topluma içkin bir özellik taşımaktadır. Bu bağlamda evde, sokakta, işte ya da okulda iktidarla sürekli olarak karşılaşılır. Toplumlara buna başvurma sebebi varlığını devam ettirmediği. Toplum, kendisinin koyduğu kurallara uyan ve bunu devam ettiren bireyler arzular ve buna uygun bireyler yetiştirir. Gelenek-görenekler, örf ve adetler, hukuki ya da töreye dayalı kurallar bütünü söz konusu düzeni sağlamaya yarayan araçları ve arzu edilen bireyleri yetiştirmeye imkân tanır. Bu araçlarla fail konumunda ve muhtemel istenmeyen davranışları sergileyebilecek olan bireyin bu davranışlarını engellemek için çeşitli disipline edici davranışlar geliştirilir. Örneğin, baba karşısında bacak bacak üstüne atmanın sapma davranış olduğuna dair norma sahip olan toplumsal bir yapıda bireyin bu davranışı sergilemesi babaya olan saygısızlık olarak nitelendirilmekte ve buna karşılık sözel veya fiziksel bir yaptırım uygulanmaktadır. Buradaki yaptırımın amacı, toplumsal devamlılığı ve düzeni sağlama kaygısıdır. Dolayısıyla ilkelinden modernine tüm toplumlar bir toplumsal düzen kurma çabasında iken düzene ilişkin her uygulamanın birey temelli olması kaçınılmaz olmakta ve bireylerin topluma entegre edilmesi de hastane, hapisane, okul, fabrika vb. kurumlara kapatılmaları ya da bu gibi mekânlarda gözetilmeleri biçiminde gerçekleşebilmektedir ki Orta çağ Avrupa’sında akıl hastalarının gemilere bindirilip açık denizlere gönderilmesi, bu tiplerin toplumsal alanın dışına çıkarılması amacıyla yapılırken suç işleyen birinin hapisanede sürekli bir denetime tabi tutulması da benzer bir uygulamanın örneğidir.

Toplumsal alanda düzenin sağlanabilmesi için her daim bir iktidarın gözetimine maruz kalırız. İlk insandan günümüze değişen şekillerde de olsa disiplin hayatımızın bir parçası olarak var olagelmıştır. Önce yaratıcı bir güç tarafından gözlemlendiğine inanan bireyin, değişen ve gelişen toplumsal yapılarla devlet, patron, öğretmen, doktor, polis gibi unsurlar tarafından davranışları gözetlenmiş ve bu sayede bir denetime tabi kılınmıştır. Üstelik bu denetim basit kapalı bir mekânın da araçları da çok ötesindedir. Panoptikonda gerçekleşen ve günümüz için belki de artık basit kalan gözetim ve

denetim, bugün ceplerimize girecek hatta ve hatta bedenlerimize ve zihinlerimize hükmedecek kadar yaşamlarımıza sirayet etmiştir. Dolayısıyla sürekli olarak gözetime tabi tutulan bireyler, düzenin korunması kaygısıyla toplumsal alanın her yerinde denetlenmektedir.

Gözetim, “hakkında veri toplananları etkileme veya idare etme amacıyla tanımlanmış ya da tanımlanmamış herhangi bir kişisel verinin toplanması ve işlenmesidir” (Lyon, 2006: 13). Bu toplama ve işleme olumlu ve olumsuz birçok etki yaratmaktadır. Kafede otururken, çanta veya cüzdanın çalınmasını engellemek için kafenin kameralarla gözetlenmesine ses çıkarılmamakta ya da araçlarda bulunan kameranın bir kaza anında kimin haklı olduğunu göstereceği bilindiğinden kameranın varlığından ve dolayısıyla kayıt yapmasından rahatsızlık duyulmamaktadır. Kaldı ki bu durumdan memnun bile kalınır, çünkü modern toplumda artan belirsizlik ve risk nedeniyle nerede neyin gerçekleşebileceğini bilememenin yanında bu duruma ilişkin bir zararı engellemenin yolları da bu şekilde bulunmuş olur. Somut olarak bu durumun sonuçları gözlemlenebilir. Yani, gözetlemenin sonuçları (olumlu-olumsuz) somut ve hissedilebilir niteliktedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde gözetleme zihinlere aynı zamanda bir toplumsal düzenin vazgeçilmez unsuru olduğunu da kazımaktadır. Hırsızlık riskini azalttığı düşüncesi yaratan denetim araçları, bireyin kendini güvenli bir toplumda hissetmesinin de anahtarına dönüşmektedir. Çünkü, gözetlemenin olması, aynı zamanda sizi izleyen birilerinin-iktidarın da olduğu anlamına gelir ve bu, gören ama kendisi görülmeyen iktidarın sizi koruduğu anlamına da gelir ki gizlilik iktidarın tam da merkezindedir (Canetti, 2006: 293). İktidar toplumsal alanın her yerine yayılma özelliği gösterdikçe bireyler de bununla birçok şekilde karşılaşır. İbadet ederken, alışveriş ederken, doğum yaparken, üniversiteye giderken ve daha birçok halde bizzat bizim tarafımızdan üretilmemiş olsa da iktidarla karşı karşıya kalırız. Tabii bu karşılaşma hallerinde iktidar, “ilişkiseldir, asimetriktir ve verili olduğu kadar öğrenilip üretilendir” (Şentürk, 2016: 16).

Buradaki tartışma salt gözetleme ve disiplin bağlamında yürütülmeyecektir. Günümüz toplumlarında gözetim ve Deleuze’ün iddia ettiği gibi denetimin değişen boyutlarını ele alma amacını taşımaktadır. Aynı zamanda Deleuze’ün sınırsız genişleyen, yatay kökler biçimindeki rizomatik yapıya ilişkin tartışmasını modern toplumlarda gözetim ve denetimin nasıl da yatay ve yayılmacı bir karakter sergilediği üzerinden ilişkisel bir okumaya tabi tutmaya çalışacaktır. Çünkü Foucault’nun disiplin ve üretim temelli ufuk açıcı kapatma tartışması günümüzde disiplinden denetime dönüşen bir aşamaya gelmiştir. Bu nedenle klasik sosyolojik teoride K. Marx, M. Weber ve F. W. Taylor gibi düşünürlerin toplumsal alanda gerçekleşen gözetim pratiğini ele aldıkları bilinmekle beraber daha yakın dönemde esas gözetim tartışmalarının Foucault üzerinden ilerlediğini de hatırlatmak gerekmekte ve Foucault’nun disipline etme üzerinden tanımlamaya çalıştığı dönem, kapalı sabit bir mekânda -bir sebeple-ışgücünden uzak kalmış insanların disipline edilmesine dayanırken, internet, bilgisayar, ağ gibi kavramsallaştırmaların hâkim olduğu günümüzde ise G. Deleuze’ün “denetim”

pratiğinin birçok araçla gerçekleştiği ve güçlendiği ve bu araçların bir asemblaj¹ (assemblage) meydana getirdiği görülmektedir. Bu nedenle çalışmamızda Deleuze'ün "denetim toplumu" olarak kavramsallaştırdığı dijital toplumların içinde yer aldığı asemblaj ve rizomatik yapı incelenmektedir.

Gelenekselden Günümüze Değişen Denetim ve Gözetim

Geleneksel ya da modern her ne şekilde tanımlanırsa tanımlansın gözetim ve denetim tüm toplumsal formasyonlarda farklı şekillerde varlık göstermiştir. Sanayi öncesi, sanayi dönemi ve sanayi sonrası toplumlar kendi yapısal özellikleri bağlamında denetleme ve disipline etme biçim ve araçları geliştirmiştir. Burada bu denetlemenin özellikle çalışma, üretim ve daha genelde de ekonomi temelli olduğunu belirtmek gerekir. Sanayi öncesi dönemde ekonomik faaliyetlerde bir artı ürüne rastlanmazken, günlük işinin karşılanması esas amaçtı. Fabrika tarzı üretim yerine ev merkezli ve emek yoğunluklu bir üretim söz konusuydu. Geniş çaplı fabrikalar ve bu fabrikalarda kullanılan teknolojiye dayalı bir üretim gelişmemişti. Dolayısıyla sanayi toplumunda görülen sistematik çalışmaya ve koşullara bu dönem öncesinde rastlanmaz. Tarım ya da ilkel toplumlardan itibaren toplumsal alandaki her gelişme çeşitli şekillerde kayıt altına alınmıştır. Kayıt altına almaya imkân veren ilk sistematik çaba ise yazıdır. Yazıyla bireylerin doğumundan ticarete, dini bayramlardan ritüellerin gerçekleştirilmesine, vergilerin toplanmasından bilimsel faaliyetlere kadar neredeyse tüm toplumsal kürelerdeki hareketlilik kayıt altına alınmış ve sınıflandırılmıştır. Sözelimi dini topluluklarda -Comte'un teolojik aşamasında- bireyler yaratıcı bir gücün etkisinde olduklarına inanır ve buna uygun olarak yaratıcı bir gözetimin olduğunu ve denetlendiklerini bilirdi. Orta çağ dünyasında tüm tarımsal faaliyetleri kayıt altına alarak her türlü alışverişi izleyen muhasebe memurları üzerinden karşımıza çıkan denetim kaygısı, memurların matematiksel hesaplamalar yoluyla somutlaştırdıkları alış-veriş ilişkisinin kimin ne kadar arazi sürdüğü, bundan ne kadar ürün aldığı ve ne kadar vergi verdiği gibi değişkenler üzerinden bilinmesine izin vermektedir. Ancak bu bilme ve disipline etme süreci sanayi toplumuna geçişle beraber dönüşüme uğramıştır. Sürekli üretim ve çalışmanın salık verildiği bir *çalışma etiğine* dayanan kapitalist sanayi toplumunda (Bauman, 1999), üretimin hiç bir şekilde aksamamasına özen gösterilmiş hatta aksamayı engellemenin yolu da yine çalışma üzerinden kurulan bir disiplin etiğine dayandırılmıştır. Bauman'a göre çalışma etiğine eşlik eden bir disiplin etiği gelişmiştir. Bu etikle, çalışma yüceltilirken "yaptıkları işin amacını belirleyerek ve akışını kontrol ederek bu işte anlam bulmaya alışmış insanları, hünarları ve çalışma kapasitelerini, şimdi başkaları tarafından tayin ve kontrol edilen ve yerine getirenler için hiçbir şey ifade etmeyen görevlerin yürütülmesinde harcamaya zorlama gereksinimi" oluşturulmuştur (Bauman, 1999: 16). *Çalışmazsan mahvolursun* düsturuyla hareket eden çalışma etiğiyle hasta, yoksul, düşkün, eşcinsel vb. toplumsal alanda kabul görmeyen tiplerin üretim faaliyeti dışına çıkarılarak denetimi söz konusu olmuştur. Nitekim Marx'a göre fabrikada çalışan işçinin de daha verimli hale getirilmesi bu işçinin emeğinin, çalışma saat ve koşullarının ve tabii ki artı emeğinin sürekli olarak denetlenmesini

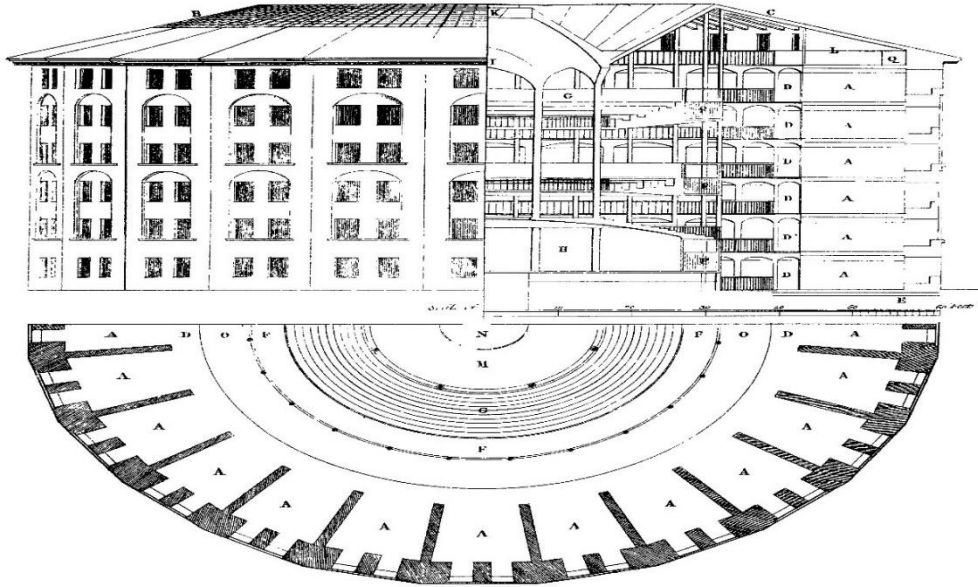
¹ Asemblaj (assemblage), kümelenme, toplanma, bir araya gelme anlamlarına gelse de burada orijinal halini kullanmanın daha doğru olacağı düşünülmüştür.

gerektirmektedir. Sürekli üretimin hâkim olduğu sanayi toplumunda çalışma ve üretim yüceltilirken toplumsal alanda bu durum M. Weber tarafından din üzerinden meşruiyet bağlamında değerlendirilir. Yoğun üretimin varlığı işçinin devamlı çalışmasını gerekli kılmış ve bu çalışma etiğine de Protestanlık temel dayanak oluşturmuştur. Weber'e göre Protestanlık'taki *asketik yaşam* biçiminin yüceltilmesi, çalışmanın ibadet olarak kabul edilmesi, lüks ve aylaklığın hoş karşılanmaması aynı zamanda kapitalist sanayi toplumunun da temelidir (Weber, 1997). Fabrikada ne kadar çok üretir ve ne kadar az tüketirse o kadar iyi ibadet etmiş olur. Ayrıca Marx'ın işçi ve emeği üzerinden geliştirdiği denetim, Weber'de bürokrasi, rasyonelleşme, hesaplanabilirlik ve devlet işleyişi üzerinden gerçekleşir. Bürokratik yapıların dosyalamaya dayandırdığı denetim ve izleme, rasyonaliteyle hesaplanabilirliği arttırmış, bu sayede üretim artışını ve bireyleri sınıflandırmayı da olanaklı kılmıştır. Üretim artışının sağlanabilmesi için daha sistematik bir denetimin gerçekleştirilebilmesinin yollarını arayan Frederick W. Taylor ise hedeflenen üretim artışını sağlamak amacıyla işi gözlenebilir parçalara ayırarak çalışma süresini hesaplamış ve hareket ve zaman etütleri gerçekleştirmiştir (Taylor, 2003). Bu dönemde gerçekleşen “gözetim veya denetim mekanizması, sadece ürünün şekli, miktarı, kullanılan hammadde ve aleti içeren üretim sürecine değil, bunun yanında insanların faaliyetlerini, işi yapma bilgi ve deneyimlerini, hızlarını, isteklerini, işe geliş ve gidişlerini de kapsamakta ve hesaplamakta (...) çalışanlar açısından iş sadakatini ve disiplinini yapılandırarak verimliliği sağlamaktadır” (Şentürk, 2016: 96).

Kapitalizmin üretimi ve dolayısıyla çalışmayı yüceltme düsturu, 18. yüzyılda bu iki edimi yerine getirmeyenlere yönelik bir denetimi ve disipline edilmeyi beraberinde getirmiştir. Salgın hastalıkların önlenmesi için başlayan *kapatılma* sonrasında akıl hastaları, eşcinseller, hırsızlar ve engellileri de içine alacak şekilde genişletilmiş ve buradaki temel kıstas çalışmama hali olmuştur (Foucault, 2006: 83-133). Fabrikalarda çeşitli sebeplerle çalışmayı reddeden ya da çalışmayan bireyin ekonomik bir artı sağlama kabiliyeti olamayacağı için toplumsal alandaki faydası da ortadan kalkmış ve dolayısıyla topluma zarar veren bir “tip” olarak tanımlanmıştır. Bu süreçte, kapitalist sistemin üretim bandına girmeyen bireylerin gözetlenerek sınıflandırılması ve buna uygun olarak –tımarchane ve hapisane gibi-yeni kurumların ortaya çıkışı için 18. yüzyılın sonunu beklemek gerekmiştir. Böylece söz konusu yüzyılda disipline etmenin ilk sistematik örneği olan ve esasen Jeremy Bentham'ın kardeşi Samuel Bentham tarafından tasarlanan (Bkz. Bentham vd. 2016: 77-110) ancak Jeremy Bentham'ın geliştirerek üne kavuşturduğu panoptikon, Foucault ile gözetim ve disiplinin sembolü haline gelmiştir.

Sanayi kapitalizminin doğuşuna denk gelen *kapatılma* olgusu, “her dönem ve toplumda nüfusun sindirilmeyen, kontrol edilmesi güç, ve problem çıkarmaya yatkın kesimini kontrol etme, kayıt altına alma ve istediği şekle sokma ortak mantığına dayanır” (Şentürk, 2016: 98). Foucault'ya göre 18. yüzyıldan sonra Avrupa'da kapatılmanın amacı “üretim etkinlikleri, iletişim şebekeleri ile iktidar ilişkilerinin etkileşimi arasında giderek daha denetimli –gitgide daha rasyonel ve ekonomik- bir ayarlama”dır (Foucault, 2005: 72). Kapatmayı açıklarken de Jeremy Bentham'ın *panoptikon* metaforunu kullanır: “Çevrede halka halinde bir bina, merkezde bir kule; bu kulenin halkanın iç cephesine bakan geniş pencereleri vardır. Çevre bina hücrelere bölünmüştür; bunlardan

her biri binanın tüm kalınlığını kat etmektedir. Bunların biri içeri bakan ve kuleninkilere karşı gelen, diğeri de dışarı bakan ve ışığın hücreye girmesine olanak veren ikişer pencereleri vardır. Bu durumda merkezi kulede tek bir gözetmen ve her bir hücreye tek bir deli, bir hasta, bir mahkûm, bir işçi veya bir ilkokul çocuğu kapatmak yeterlidir. Geriden gelen ışık sayesinde, çevre binaların içindeki küçük silüetleri olduğu gibi kavramak mümkündür. Ne kadar kafes varsa, o kadar küçük tiyatro vardır, bu tiyatrolarda her oyuncu tek başınadır, tamamen bireyselleşmiştir ve sürekli olarak görülebilir durumdadır. Görülmeden gözetim altında tutmaya olanak veren düzenleme, sürekli görmeye ve hemen tanımaya olanak veren mekânsal birimler oluşturmaktadır. Sonuç olarak, hücre ilkesi tersine döndürülmekte veya daha doğrusu onun üç işlevi – kapatmak, ışıktan yoksun bırakmak ve saklamak- ters yüz edilmektedir; bunlardan yalnızca birincisi korunmakta ve diğeri ikisi kaldırılmaktadır. Tam ışık altında olma ve bir gözetmenin bakışı, aslında koruyucu olan karanlıktan daha fazla yakalayıcıdır” (Foucault, 1992: 251).

Kaynak: Michel Foucault, Hapishanenin Doğuşu, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, 1992, Ankara, s. XX.

Halka halinde bir yapıyı ifade eden panoptikonda bu halkanın tam ortasında bir gözetleme kulesi vardır. Kulede halkadaki tüm hücreleri görebilen kişi esasında her şeyi gören, ancak kendisi görülemeyen bir iktidarı temsil eder. Bina çok sayıda hücreye bölünmekte ve bu hücrelerin camları şeffaf olduğundan mahkûmların her hareketi kule tarafından gözetlenebilmektedir. Sürekli gözetlenen mahkûmda bir süre sonra içsel bir gözetim mekanizması kurularak davranışları kendisi tarafından kontrol edilir. Mahkûm görünür ama göremez; yani “görme, egemenliğin kaynağı olacak şekilde ‘tek yönlü’ kılınmış ve gözlenenler de görme gücünün nesnesi haline getirilmiştir” (Dolgun, 2008:

35). Denetlenen ancak denetlenemeyen bir durum söz konusudur. İktidarı elinde bulunduranlar iktidar uyguladıkları üzerinde belirli davranış ve tutumlar geliştirmek için çeşitli gözetim teknikleri kullanmaktadır. Tabii burada Foucault'nun panoptikona dair görüşlerine karşılık David Garland (2001) "Denetim Kültürü" kavramını geliştirse de Mathiesen (1997) meseleye tersten bakarak, Foucault'yu sinoptikon üzerinden eleştirir ve bugünün gözetlemede sadece azınlığın çoğunluğu gözetlemediğini, giderek çoğunluğun da azınlığı gözetlediği bir toplumsal yapıya geçildiğini savunur ve bunu hapisanedeki şapelde vaaz verirken din adamının tüm mahkumları ve mahkumların da din adamını görmesi üzerinden örneklendirir (Mathiesen, 1997: 223). Nasıl ki din adamı vaaz verirken tüm cemaati gözetleyebiliyorsa cemaat de aynı şekilde din adamını gözetlemektedir.

Foucault'nun panoptikon kavramı yerine günümüzü tanımlamada sinoptikon, omnioptikon, süperpanoptikon (Poster, 1990), ban-optikon (Bigo, 2006) gibi birçok farklı kavram kullanılmaktadır. Değişen toplumsal ilişki biçimleri, teknolojik gelişmeler, güvenlik kaygıları, artan risk halleri ve güvencesizlik durumları bunların tanımlanmasına yönelik çabaların da artışına sebep olmaktadır. Artan bilgisayar ve internet kullanımı yukarıda da ifade edildiği gibi gözetim-denetim-disiplin toplumlarının yapısını da değiştirmektedir. U. Beck'in de belirttiği gibi yaşam alanlarımız belirsizliklerle giderek daha fazla karşılaşmakta, belirsizlik, bireylerin eylem yeteneğini kısıtlarken onları savunmasız hale getirmekte ve karamsarlık da yaratmaktadır (Beck, 2011). Savunmasızlık hali, risk algısının artmasına neden olurken bu riskin bertaraf edilmesi için de çeşitli denetim mekanizmalarının ortaya çıkışına, meşruiyetine ve uygulanmasına uygun bir değerler ve normlar düzeni de yaratmaktadır.

Bugünün toplumlarında elektronik gruplaşmaların elverdiği norm ve değerlerin hâkimiyeti söz konusudur. Yüz yüze ve direkt olarak görmeye dayalı disipline edici pratikler yerini dijital araçlarla yapılan bir pratiğe bırakmaktadır. Süreklilik arz eden bir kayıt sistemine dayanan modern toplum Gary T. Marx'ın, "gözetim toplumu" tanımına ulaşmasını sağlarken, gözetim bilgisayarlar üzerinden gerçekleşmekte ve artan teknolojik imkânlar gözetim ağının ve araçlarının da genişlemesini, önünde durulamayacak bir sele dönüşen dijital gözetim ve denetimin tüm toplumsal alanlara yayılmasını (Graham-Wood, 2003: 228), bir yandan güvenliğin sağlanması ve belirsizliğin azaltılmasına imkân tanırken diğer yandan ise gizlilik ve mahremiyet tartışmalarını da gündeme taşımaktadır.

Gizlilik ve mahremiyet tartışmalarının yanında modern toplumsal yapıyı *akışkan* olarak nitelendiren Z. Bauman, yüzergezer bir dünyaya dönüşen bugünkü dünyamızda mekânın da zamanın da ayaklarımızın altından kayıp gitmekte olduğunu savunur: "Modern öncesi trenler, tıpkı çocukların oyuncak trenleri gibi, bir daire içinde seyreden ve mecrası belli olan trenlerdi. Nehirler ise, fi tarihinden beri aynı yatakta akıyordu. Fakat modernleşmeyle birlikte, yerlerin dış hatları kayboldu; yani nehirlerle birlikte sürüklenen kıyıları ortaya çıktı ve trenlerin yöneldiği resmî varış noktası, 'yeni' ya da 'daha iyi' ya da 'daha ilerleme' denilen belirsizlik oldu" (Bauman, 2000: 102). Modern öncesi toplumsal yapıları baktığımızda kalıcı olana, sürekliliğe dair bir vurgunun tüm toplumsal alana hâkim olduğunu görürüz. Sanayiyle birlikte daha önce de ifade edildiği

üzere yüceltilen üretim bugün yerini tüketime, geçici olana ve hep daha fazlasına bırakmıştır. 19. yüzyıl kapitalizmi biriktirme, yeniden yatırıma dönüştürme ve asketik yaşama yapılan vurguya dayanırken günümüz ise, lüksün artışına ve tüketimin öne çıkarılmasına dayanmaktadır. Bu nedenle, üretimden tüketime, işçilerin gözetimi ve denetiminden tüketicinin gözetimi ve denetimine doğru bir kayma söz konusudur. Sistemin çalışmama üzerinden yaptığı müdahale bugün tüketme üzerinden bir müdahaleye dönüşmüştür. Şirketlerin daha fazla kar elde etmelerini sağlamak için sürekli olarak gözetlenen bireylere bu gözetlemenin sonucunda elde edilen bilgiler ışığında bir ihtiyaçlar listesi sunulur, ya da D. Lyon'un tanımlamasıyla bireyler 'kategorik ayartma'yla karşılaşır, yani imal edilmiş ihtiyaçlar meydana getirilir. AVM'lerin kuruluş amacı ve biçimleri, marketlerin raf dizilişleri ve hangi ürünlerin nerelere konacağı ve hangi saatler aralığında indirimler yapılacağı söz konusu gözetleme sayesinde. Makbul birey, üretenden tüketene dönüşmüştür. Sürekli geçiciye, yeniyeye ve soyuta yapılan vurgu, market raflarındaki ürünlerin tüketim tarihleri gibi sosyal ilişkilerimizin de kullanım ömrünü belirler hale gelmiştir. Kısa süreli projeler, part-time iş imkânları, 15 dakikalığına parlayan yıldızlar sosyal ilişkilerimizde, geleceğe ilişkin projeksiyonlarımızda ve hatta ahlaki yapımızda bir kırılma veya dönüşüm ortaya çıkarmaktadır. Özel olan her şeyi kamusala açan modern birey, sosyal medyada kendini ifade edebilme özgürlüğüne kavuşurken, bu özgürlüğü için kişisel bilgilerini de paylaşmak zorunda kalmaktadır. Sosyal paylaşımın temeline konan kişisel bilgi alışverişiyle kullanıcılar, " 'kişisel yaşamlarının özel detaylarını açık etmekten', 'eksiksiz bilgi göndermekten' ve 'fotoğraf paylaşmaktan' mutlu" (Bauman ve Lyon, 2016: 42) görünürken kendine ait olanı kamusala açmakta ve böylece gözetle(n)menin keyfini çıkarmaktadır. Modern insan gözetlenmekten ve denetlenmekten keyif almakta ve denetlenmeye karşı kayıtsızlaşmaktadır.

Robert O'Horrow'un (2005) "Gizlenecek Yer Yok" kitabı İngiltere'de sokakta yürüyen birinin günde en az 300 kez kameraya yakalanması (Coleman, 2004: 4) üzerinden düşünüldüğünde daha bir anlam kazanmaktadır. İngiltere'nin King's Lynn şehrinde neredeyse hiç suç işlenmemesine rağmen *Crimewatch UK* ve *Cops*² programları yayımlandıktan hemen sonra şehre güvenlik kameraları (MOBESE) konulması gündemin birinci maddesi haline gelmiştir. Eğer kamera varsa, suç yoktur düşüncesi insanlarda "gözetim altında tutulmaya ihtiyaçları bulunduğu algısı" oluşturmuştur (Niedzviecki, 2010: 222). Yani, gözetim bir süre sonra normalleşmekte ve içselleştirilmektedir. Zira ABD'de 2000'li yıllarda mahalledeki sabıkalarının yerini tespit eden *Offender Search* adında bir uygulama piyasaya sürüldüğünde bu programın suçun yüksek olduğu mahallelerin dışında görece daha güvenli bölgelerde bile halk tarafından heyecanla karşılanması gözetimin ve iktidarın normalleşmesinin ve içselleştirilmesinin bir örneği olarak önümüzde durmaktadır. İktidarın görünmez, tanımlanamaz yapısı "belirsizliği, merkezsizliği, görünmezliği, sızdırmazlığı ve bunun karşısında tanrısal biçimde her toplumsal pratiği görmesi ve denetlemesi iktidarın toplum tarafından içselleştirilmesine neden olur" (Çoban, 2016: 120). Gözetim, disiplin ve denetim ortak özelliğiyle

² *Crimewatch*, BBC tarafından yayınlanan ve çözülmemiş suçlara yoğunlaşarak kameralardan elde edilen görüntülerle çözümlenmelerini amaçlayan bir televizyon programıdır. *Cops* programı da bunun ABD versiyonudur.

karşılaşmaktayız. Foucault'nun da iddia ettiği şey aslında tam da budur: Bireylerin gözetlenmesiyle istenilen davranış değişikliğinin yaratılması. Sürekli olarak denetime tabi tutulan bireylerin içsel bir mekanizma kurmaları sayesinde gerekli olan denetim mekanizmasının kurulması gerçekleşmiş olur. Bu durum da bizlere aslında disiplin ve denetimin birbirlerini nasıl da tamamlayan gerçeklikler olduğunu göstermektedir.

Suçun kameranın varlığına veya yokluğuna endekslenmesi şüphesiz, bireylerde bir rıza yaratmaktadır. Bauman'ın iddia ettiği gibi rızaya dayalı bir denetim söz konusu olmakta, bireylerde tehlike ve risk gibi haller inşa edilerek denetlenme isteğinin zora değil rızaya dayanması sağlanmaktadır: “Gözetleme sadece zorlayıcı ve kontrol edici değildir. Çoğu zaman gözetleme, bir etki, ikna etme ve ayartma olayıdır” (Lyon, 2006: 113). Birey ikna edilir, çünkü risk ve suçun ortadan kaldırılmasının yolunun bu olduğuna dair bir düşünce geliştirir veya buna inandırılır. Çocuğunun bakıcısının şiddet uygulama ihtimalinin olduğunu ya da birilerinin işyerini soymaya çalışabileceği gibi risklerle karşı karşıyadır. Bu nedenle de evin içini kameralarla donatmakta ve telefonlara kameralara ulaşabilmek için uygulamalar indirmektedir. Dolayısıyla toplumsal alanda birçok gözetleme mekanizmasına isteyerek ya da istemeyerek dâhil olmaktadır. Bu gözetlemenin öznesi olmanın yanında aynı zamanda nesnesi haline geliş, gözetleme kurumunun kontrolünün de ötesinde bazı ayartmaların ve kastın da varlığına işaret eder. Kafede kahve içerken paylaşılan kahve markası ve mekânı bilgisini alan şirketler, bu paylaşımımıza uygun çeşitli kahve türleri ve mekânlarını reklamlar üzerinden bizlere taşır. “Burada check-in yapanlara %10 indirim yapılır”ın varlığı, bizim için sadece bir indirim ifadesi olurken bu veriyle hayatımıza dair neredeyse her şeyden haberdar olan şirketler yeni ihtiyaçlar, yeni zevkler ve bunlara bağlı habituslar imal ederler. Çünkü bugün şeffaf, kırılğan ve gözetlenebilir olan “camdan tüketicileriz: başkaları hakkımızda çok şey bilir, onlar, içimizi görebilirler. Gündelik yaşamlarımız, kaydedilir, analiz edilir ve sayısız yolla izlenir ancak çoğunlukla bunun farkına varmayız veya hakkında düşünmeyiz. Farkına vardığımızda ise, memnuniyetle karşılarız, CCTV bizi daha güvende hissettirir” (Lace, 2005: 1).

Rizom ve Denetim Asemblajı

Gündelik hayatın denetlenmesinin saatin çalışma hayatına girmesiyle başladığını ifade eden Lyon (1997: 55-56), bu saate tabi olma halinden bilgisayarlar dayalı dijital bir gözetimin ve denetimin söz konusu olduğu bir döneme geçildiğini ifade eder. Dijital gözetimle gelen denetim, yukarıda da tartışıldığı gibi, klasik disiplin toplumu ve kapatılmanın aksine, daha açık bir topluma dayanan, klasik kapatmaya başvurmeyen ve disipline edici teknikleri değişen bir tür olarak karşımıza çıkar. Foucault'nun kapatmaya dair görüşlerinin aksine, denetim toplumu birçok farklı aracın ve mekânın bu sürece eşlik etmesi olarak tanımlanabilir. Bu nedenle, Deleuze'ün “denetim toplumu” ve asemblaj tartışmasına müracaat edilmesinin uygun olacağı düşünülmüş ve bu süreç de çalışmada “denetim asemblajı” olarak tanımlanmıştır. *Denetim asemblajı*'yla, modern toplumda gözetimin eşlik ettiği ancak daha çok denetlemeye dayanan bir kümelenme kastedilmiştir. Böyle bir sistemde denetimin, farklı yapıları bir araya getirme, uygulama ve teknolojileri birbiri içine kombine etme ve tüm bunları daha geniş bir sistem içinde bir araya getirme arzusuna dönüştüğü gösterilmeye çalışılmaktadır (Haggerty-Ericson,

2000: 606). Çalışmada da Deleuze'ün denetim toplumu, assemblaj ve rizom tartışması çerçevesinde irdelenmeye çalışılacaktır.

Günümüzde gözetim, iki özelliğe dayanır (Lyon, 2013: 133). *İlki* önleyici karakterde olmasıdır. Toplumsal düzeni bozucu herhangi bir eylem gerçekleşmeden önce belirlenebilir ve dolayısıyla suç, gerçekleşmeden önlenir. Bu durum Hollywood sinemasındaki filmlere de konu olmuştur. Tom Cruise'un başrolünde oynadığı *Azınlık Raporu* (Minority Report, 2002) filminde Precrime biriminde görev alan John Anderton (Tom Cruise) suçu işlenmeden önce tespit ederek suçluyu tutuklamakta ve bunu da gözetleme teknolojileriyle gerçekleştirmektedir. Ancak sabit, kapalı bir mekânda zorla ya da isteyerek orada bulunanların gözetiminin aksine, bu gözetlemede hareketli, sabit olmayan ve çoğu zaman da gözetlenenin farkında olmadığı bir denetim ortaya çıkmaktadır. Toplumun tüm hareketleri en ince ayrıntısına kadar gözetlenmekte ve bu sayede denetim gerçekleşmektedir.

Gözetimin *ikinci özelliği ise* gündelik hayat içindeki algoritmik bir assemblaja (ve bir denetim kültürüne) dayanmasıdır. "Bu assemblaj, sözcüğün kendisinin de ima ettiği üzere, esnek bir biçimde birleştirilmiş bir gözetim yapısı yaratmak için farklı unsurların bir araya getirilmesinden oluşur" (Lyon, 2013: 141). Askeri, eğitsel, ekonomik ya da idari amaçlarla toplanan her tür kişisel bilgi bir araya getirilerek söz konusu bireyin profili ortaya çıkarılmaktadır. Deleuze'ün tanımladığı biçimde rizomatik yani her yere yayılabilen, sınırsız genişleme gücü olan bir yapıya sahiptir. Bu tür toplumlara da "denetim toplumu" olarak tanımlar.

W. Burroughs tarafından kullanılan "denetim toplumu" esas içeriğini Deleuze'ün "*Postscript on the Societies of Control*" çalışmasıyla kazanmıştır. Foucault'nun 18. ve 19. yüzyıllardan hareketle okul, hapisane, hastane ve fabrika gibi mekânlar üzerinden üretilen disiplin toplumu kapatılma eksenliydi, yani kapalı bir sistem özelliğine sahipti. Oysa Deleuze günümüzde disiplin toplumlarının farklı araçlarla genişleyerek bir denetim toplumunu meydana getirdiğini savunur. Denetim toplumu, "ortak ve gündelik pratiklerimizi içsel olarak canlandıran normalleştirici disiplin aygıtlarının güçlendirilmesi ve genelleştirilmesi olarak tanımlanabilir; ama disiplinin aksine bu kontrol mekanizması esnek ve değişken ağlar yoluyla toplumsal kurumların yapılaşmış alanı dışına da pekâlâ uzanabilir" (Hardt ve Negri, 2002: 48). Kapatıp-kuşatmalar disipline edici yöntemler birbirlerinden ayrı düzenlemelere tabidir ancak denetim ise bir assemblajdır. "Bir andan sonrakine sürekli olarak değişen kendini-bozup duran bir yığın, ya da bir noktadan ötekine sıçrayan civa taneciklerinin meydana getirdiği bir kütle gibi" (Deleuze, 1992: 4). Sadece hapisanede ya da sağlık kurumunda gerçekleşen disipline edici eylem, denetim toplumlarında yerini daha kompleks, kendisinden kurtulnamayacak bir assemblaja dönüştürmüştür. İşten çıkarken parmak izini okutan çalışan, sokakta güvenlik kameralarıyla karşılaşmakta, arabasına yakıt alırken indirim sağladığı için elektronik kart kullanmakta ve kolundaki saat yolculuk ettiği ülkeye göre coğrafi belirleme sistemi üzerinden kendi kendini yeni saat dilimine uydurmaktadır. Böylece hangi saatte nerede ne kadar bulunduğu bilinmekte ve tüm bunlar, birbirinden ayrı uygulamalar gibi görünse de esasında tek bir bedenin farklı uzuvları haline gelmektedir.

Deleuze'e göre disiplin toplumlarında birey gözetime-gözetlenmeye her zaman yeniden başlar. Okuldan kışlaya, kışladan fabrikaya, sokaktan hapisaneyeye kadar tüm "total kurumlar" birbiri ardı sıra disipline edici işlevini yerine getirmeye devam eder. Denetim toplumlarında ise bireyler herhangi bir kurum ya da kontrolü bitirip başka bir kuruma geçmez (Deleuze, 1992: 5). Okulda denetlenen birey, işe başladığında yine denetlenirken, işten eve gelirken sokakta, evde otururken bilgisayar ve internet aracılığıyla sosyal medya üzerinden sürekli hale gelen ve nerdeyse hiç kaçamadığı bir Büyük Birader³ (Big Brother) tarafından denetlenmektedir. Tüm toplum, bir bedenin uzuvları gibi bireyleri her an her yerde sürekli olarak denetlenmektedir. Birey, denetim toplumunda kod ya da parolalarla varlık kazanır. E-mail'den Facebook veya Twitter'a veya iş yerine girişe, kredi kartlarından cep telefonu pin kodlarına, hastanede muayene olmak için gerekli olan avuç içi taramaya kadar her yerde bir şifreleme sistemi hâkim kılınmakta, bireyler birer koddan ibaret hale gelmektedir.

Deleuze ve Guattari *Felsefe Nedir?* adlı çalışmalarında tüm kavramların karmaşık bir arka planlarının olduğunu ifade ederler: "Her kavramın birleştiricileri vardır ve bunlar aracılığıyla tanımlanırlar. Şu hâlde her kavramın bir şifresi vardır. Her çoğulluk kavramsal olmasa da, bir çoğulluktur. Tek bir birleştiricili kavram olmaz: Birinci kavramın bile, bir felsefenin "başladığı" ilk kavramın bile, birçok birleştiricisi vardır. (...) Aynı şekilde bütün birleştiricileri içeren kavram da yoktur. (...) Her kavramın, birleştiricilerinin sayısı ile tanımlanmış, düzensiz bir çerçevesi vardır" (Deleuze ve Guattari, 2004: 23). Kavrama ilişkin yaptıkları bu belirleme, Deleuze'ün tüm çalışmalarında kendini gösterir, en çok da "asemblaj" kavramsallaştırmasında. Asemblaj, birçok şey veya şeyin parçalarının birbiriyle ilişkide olması ve/veya tek bir bütünlükte bir araya gelmesidir. Deleuze asemblajı, beden üzerinden tanımlarken bedeni çeşitli unsurları bir araya getirerek hem yersiz-yurtsuzlaştırılan hem de yeniden yerli-yurtlulaştırılan bir bütünlük olarak tanımlar. Her asemblaj, temelde yer yurtsaldır. Yer yurt, asemblajı üreten kaynaktır. Bir araya getirme salt organlarla ilişkili bir kümelenme değil, sosyolojik açıdan da beden ve kurumsal yapıların bir kümelenmesini ifade eder. "Ona göre her beden toplumsal bir toparlama merkezidir. Bu perspektif bedeni, *et* olmanın ötesine taşıyarak sayısız *affect* deneyimleriyle bir araya getirir" (Kara, 2014: 284). Tarih, doğa, duygular kendini bedene iliştiyerek yeni bir antite meydana getirmekte, salt basit bir beden olmanın ötesine geçmektedir.

Asemblaj iki düzeyli yani yatay ve dikey eksenslidir. Yatay eksenle "makine bedenleri" ve duygu, tutku ve eylemleri vurgularken, dikey eksenle de yersiz-yurtsuzlaştırma ve yeniden-yerli-yurtlulaştırma süreçlerini tartışmaya açar (Livesey, 2010: 18). Yani, birbirinden farklı nesne, beden, tanım ve kurumların karmaşık bir bütünü olduğunu ifade eder. Çoklu ve dinamik bir kümelenmedir (Bell, 2010: 19). "Kusursuz biçimde yaratıcı ve üretken olan *assemblage*, fonksiyonun olduğu yerde açığa çıkar. Buradaki yaratıcılık yeni davranış ve bağlantıların, farklı kurumların ve mekânların ortaya çıkmasını sağlamasının yanında beklenmedik şekilde ardı ardına yeni

³ Big Brother (Büyük Birader), G. Orwell'ın 1984 romanında gözetim bağlamında herkesin gözetlendiğini ve hiç kimsenin bu gözetimden kaçmadığını anlatmak için kullandığı bir metafordur.

gerçeklikleri mümkün kılar” (Livesey, 2010: 18-19). Bir ilişkiler bütünü söz konusudur. Tam da burada Deleuze’ün rizom kavramı önem kazanmaktadır. Rizom, yatay genişleyen, “ağımsı, ilişkisel ve enine bir düşünce sürecini haritalayan bir kavram ve bu haritanın sabit bir bütünlüğün (entite) inşası olmaksızın varlık göstermesinin bir yoludur” (Colman, 2010: 233). Rizomun bilinen sabit ve homojen bir yapısı yoktur, bunun aksine, heterojen, merkezi olmayan ve tek bir bütünlüğe bağlı olmayan bir gerçekliktir. İçsel bir yönelime sahip olan rizomun, yatay ve yassı bir karakter sergilerken çoklu bağlantılara sahip olması ona hibrit bir özellik kazandırır. Rizomun genel özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Deleuze-Guattari, 2005: 7-12): Bağlantı, heterojenite, çoğulluk, belirleyici olmayan kopma ilkesi, kartografi (haritalama) ve dekalkomani (ön-tasarımsızlık). Bağlantı, çoğulluk ve heterojenite, Deleuze ve Guattari için farklı noktaların ve araçların çoğulcu bir biçimde birbirlerine bağlanmalarını ifade eder. Bu açıklama göz önünde bulundurularak sözgelimi, denetim toplumlarında denetleme sadece işyerindeki kamerayla gerçekleşmemektedir. İşyerindeki kamerayla markette kullandığı kredi kartı ve indirim kartlarıyla denetlenen bireylerin, kredi kartını hangi saatlerde sıkça kullandığından hangi ürünleri aldığına kadar her hareketi takip edilmektedir. Tek bir gerçekliğin farklı görünümünü sergileyen denetim toplumunda farklı ve çoklu araçlar denetime imkân vermekteyken belirleyici olmayan kopma ilkesi ise aslında denetimden kurtulunamayacağına dair bir görüş sunar. Belirleyici olmayan kopma ilkesi, kopan her kökün ya da bağlantının yerine anında yeni bir bağlantının mümkün olmasını ifade eder. Trafikte seyir halindeki bir kişiyi düşünelim. Cep telefonunda açtığı navigasyonla hangi saatte nereye gittiğine ilişkin net bilgi almamız mümkündür. Ancak herhangi bir sebeple telefonda meydana gelen bir kopma bu kişinin kontrolünü ortadan kaldırmamaktadır, zira cep telefonu yerine aracında bulundurduğu GPS benzer işi görebilir. Hatta ve hatta otoyollardaki kameralar ve sensörlerle bile denetleme işi görülebilir. Çünkü Deleuze ve Gauattari’ye göre, rizomda birbirine içkinlik söz konusudur. Denetimi sağlayan araçları birbirinden ayırmak pek de kolay değildir, çünkü hepsi birbiriyle bağlantılı olarak içkinlik esasına göre çalışır.

Sonuç

Enformasyon toplumu olarak da tanımlanan modern toplumlarda bilginin üreticisi olan bireyin, doğumuyla beraber ürettiği veriler, ölümüne kadar üretilmeye devam etmektedir. Bu üretme halinin bazen farkında olunsa da çoğu zaman ne büyüklükte bir veri üretildiğinin farkında değildir. Zira, günlük düzenli su içmeyi denetleyen uygulamalar, kahve içerken check-in yapılan kafeden, izlenen filme, Instagram’da paylaşılan fotoğraftan Scorp’taki videolara kadar tüm alanlar çeşitli şirketlerin kâr artırma amacına hizmet ederken, bu alanlardaki verilerin işlenmesinde de *veri madenciliği* olarak tanımlanan süreç önem kazanmaktadır. Tanıma ve öngörme amacını taşıyan veri madenciliği sayesinde yaptığımız tercihlerden alışkanlık ve eğilimlerimiz ortaya çıkmakta, bu alışkanlıklara uygun tüketim ürünleri piyasaya sunulmaktadır. Sosyal ağlarda görülme sıklığı ne kadar sosyal olduğunun bir göstergesi olarak okunmakta, bu duruma bağlı olarak da yeni kimlik inşalarına yönelinmektedir. İnternette gezinirken bilgisayarlara indirilen çerezler sayesinde ziyaret edilen siteler takip edilmekte, ilgi alanları kamusallaşmakta ve bu ilgi alanlarına göre çeşitli ürünlere ait

reklamlar alınmaktadır. Otomatik açılıp kapanan kapı ve musluklar, günlük adım sayısını ve kalp ritmini ölçen GPS-internet destekli bileklikler, sokakta dolaşırken karşılaştığımız yüz tanıma sistemleri, eve gelirken yolda cep telefonlarıyla açılıp kapatılabilen klima ve lambalar ve daha birçok araç bireyleri birer veri nesnesi haline dönüştürmektedir. Bu durum aynı zamanda bireyin geleneksel alışkanlıklarının da değişmesine neden olmakta ve bireyi yeni bir habitusla şekillendirmektedir. Bilerek ya da bilmeyerek üretilen bu türden her veri, bireyin toplumsal alandaki gözetlenme ve denetlenme sürecinin parçası olmasını sağlamaktadır. Ancak bu denetlenme biçim ve araçları dönüşerek daha kompleks ve geniş çaplı bir biçime bürünmüştür. Deleuze'ün de vurguladığı şey, gözetlemeyle elde edilen denetleme gücünün Foucault'nun iddia ettiği gibi sınırlı bir alanda kalmadığı, toplumsal alanın her yerine yayılmış olduğudur. Foucault'nun iktidar üzerinden kurguladığı disipline etme, kendini denetleme olarak evlerimizden sokaklara kadar her alanda hissettirmektedir. Doğumla verilen kimlik numaralarıyla başlayan bu denetim süreci okul numaralarıyla pekişmekte, fabrikalarda işçilerin parmak izleriyle gelişmekte ve ölümle son bulmaktadır. Doğumdan ölüme denetim süreci bir assemblaj çerçevesinde gelişmekte ve birçok farklı aracın –kamera, GPS, uygulamalar, elektronik bileklik ve kelepçeler, sürücüsüz araçlar, yapay gözlükler vb.- eşlik ettiği bir sürece denk gelmektedir. Tam da burada Deleuze'ün itirazı, denetim ve gözetimin Foucault'nun iddia ettiği gibi sadece sınırlı bir mekân ve zamanda gerçekleşmediğindedir. Foucault'nun hapisane ve hastane gibi total kurumlarda belirli bir süre için gerçekleştiğini iddia ettiği gözetim, Deleuze tarafından genişletilerek, toplumsal alandaki tüm kurumları kapsar bir hale getirilmiştir. Piyasaya sürülmeyi bekleyen sürücüsüz araçların hangi amaçla kullanılacağı ve bu araçlardan elde edilen verilerle ne yapılacağı, Google'ın elektronik gözlükleriyle ya da Pokemon Go oyunuyla elde edilen görüntü ve yer bilgilerinin nasıl işlendiği ya da ne amaçla işlendiği, fotoğraf düzenleme programlarıyla düzenlenen fotoğrafların hangi bilgi bankasında depolandığı belirsizliğini korumaya devam ededursun internet tabanlı olsun ya da olmasın hayatımızda dijital olarak tanımladığımız her araç Deleuze'ün tanımladığı gibi *denetim toplumuna* hizmet eden bir araç haline gelebilmektedir. Çünkü denetimde bir kasıt, gizli bir amaç vardır ve bu denetim birçok araç ve uygulamanın assemblajı olarak, denetleyenin imtiyazlı olduğu bir güç ilişkisi bağlamında gerçekleşmektedir. Dolayısıyla Deleuze'ün *denetim* olarak tanımladığı süreci kesin çizgilerle gözetimden ve disiplinden farklı bir yere konumlandırmak mümkün görünmemektedir. Zira, gözetim, bir görme ve bu görme sonucunda da denetlemeye-kontrole dayanmaktadır. Ticari, güvenlik vb. kaygılarla gerçekleşen gözetim kendini denetimle tamamlamaktadır. Bu nedenle bu çalışmada *denetim assemblajı* olarak kavramsallaştırılan düşünce, gözetimi ve disiplini saf dışı bırakan, önemsizleştiren bir temele sahip olmamakta, aksine gözetimi tamamlayan bir çerçeveye işaret etmektedir.

Kaynakça

- BAUMAN, Z. (1999). *Çalışma, Tüketecilik ve Yeni Yoksulluk*. Ümit Öktem (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- BAUMAN, Z. (2000). *Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları*. İsmail Türkmen (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

- BAUMAN, Z.-LYON, D. (2016). *Akışkan Gözetim*. Elçin Yılmaz (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- BECK, U. (2011). *Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru*. Kazım Özdoğan ve Bülent Doğan (Çev.). İstanbul: İthaki.
- BELL, Jeffrey A. (2010). *Asemblage+Architecture*. *Deleuze Dictionary* (in). Adrian Parr (Edt.). Edinburgh: Edinburgh University Press. pp. 19-21.
- BENTHAM, Jeremy vd. (2016). *Panoptikon: Gözün İktidarı*. Barış Çoban-Zeynep Özarslan (Çev.). Barış Çoban-Zeynep Özarslan (Haz.). İstanbul: Su.
- BIGO, D. (2006). "Globalized-In-Security: The Field and the Ban-Opticon", Translation, *Biopolitics, Colonial Difference* (in). N Sakai & J Solomon (Edt). Hong Kong: University of Hong Kong Press. pp. 109 - 156.
- CANETTI, E. (2006). *Kitle ve İktidar*. Gülşat Aygen (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- COLEMAN, R. (2004). *Reclaiming the Streets: Surveillance, Social Control and the City*. Cullompton: Willan.
- COLMAN, Felicity F. (2010). *Rhizome*. *The Deleuze Dictionary* (in). Adrian Parr (Edt.). Edinburgh: Edinburg University. pp. 232-235.
- ÇOBAN, B. (2016). "Gözün İktidarı" Üzerine. *Panoptikon: Gözün İktidarı* (iç.). Barış Çoban-Zeynep Özarslan (Çev.). Barış Çoban-Zeynep Özarslan (Haz.). İstanbul: Su. ss. 111-138.
- DELEUZE, G. (1992). "Postscript on the Society of Control". *October*. Vol. 59. pp. 3-7.
- DELEUZE, G.-GUATTARI F. (2004). *Felsefe Nedir?*. Turhan Ilgaz (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.
- DELEUZE, G.-GUATTARI, F. (2005). *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Brian Massumi (Trans.). Minnesota: University of Minnesota.
- DOLGUN, U. (2005). *İşte Büyük Birader*. İstanbul: Hayy.
- DOLGUN, U. (2008). *Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu: Küreselleşen Dünyada Gözetim. Toplumsal Denetim ve İktidar İlişkileri*. İstanbul: Ötüken.
- FOUCAULT, M. (1992). *Hapishanenin Doğuşu*. Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.). İstanbul: İmge.
- FOUCAULT, M. (2006). *Deliliğin Tarihi*. Mehmet Ali Kılıçbay (Çev.). Ankara: İmge.
- FOUCAULT, M. (2014). *İktidar ve Özne: Seçme Yazılar 2*. Işık Ergüden ve Osman Akınhay (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- GARLAND, D. (2001). *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. Chicago: University of Chicago.
- GRAHAM, S.-WOOD, D. (2003). "Digitizing Surveillance: Categorization, Space Inequality". *Critical Social Policy*. Vol. 23. No. 2. pp.227-248.
- HAGGERTY, K.-ERICSON, R. (2000). "The Surveillant Assemblage". *British Journal of Sociology*. Vol. 51. Issue 4. pp. 605-622.
- HARDT, M.-NEGRI, A. (2002). *İmparatorluk*. Abdullah Yılmaz (Çev.) İstanbul: Ayrıntı.
- KARA, Z. (2014). *Sosyolojinin Deleuze'den Anladığı: Arzu Makinesinden Organsız Bedenlere*. *Sosyoloji Divanı*. S. 4. ss. 277-300.

-
- LACE, S. (2005). Introduction. *The Glass Consumer* (in). Susanne Lace (Edt.). Bristol: Policy. pp. 1-14.
- LIVESEY, G. (2010). *Assemblage. Deleuze Dictionary* (in). Adriann Parr (Edt.). Edinburgh University Press. 2010. pp. 235-236.
- LYON, D. (1997). *Elektronik Göz: Gözetim Toplumunun Yükselişi*. Dilek Hattatoğlu (Çev.). İstanbul: Sarmal.
- LYON, D. (2006). *Günlük Hayatı Kontrol Etmek: Gözetlenen Toplum*. Gözde Soykan (Çev.). İstanbul: Kalkedon.
- LYON, D. (2013). *Gözetim Çalışmaları: Genel Bir Bakış*. Ali Toprak (Çev.). İstanbul: Kalkedon.
- MATHIESEN, T. (2007). "The Viewer Society: Michel Foucault's 'Panopticon' Revisited". *Theoretical Criminology: An International Journal*. Vol. 1. No. 2. London: Sage. pp. 215-232.
- NIEDZVIECKI, H. (2010). *Dikizleme Günlüğü: Kendimizi ve Komşularımızı Gözetlemeyi Niçin Bu Kadar Sevdik*. Gökçe Gündüç (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- O'HORROW, R. (2005). *No Place to Hide*. New York: Free.
- POSTER, M. (1990). *Foucault and Databases: Participatory Surveillance. The Mode of Information: Poststructuralism and Social Context* (in). Cambridge: Polity Press in Association with Basil Blackwell. pp. 69-98.
- ŞEKER, Şadi E. (2013). *İş Zekâsı ve Veri Madenciliği*. İstanbul: Cinius.
- ŞENTÜRK, Ü. (2016). *Güncele Dipnotlar: Bireyden Topluma Sosyolojik Dönüşümler*. Ankara: Siyasal.
- TAYLOR, F. W. (2003). *Bilimsel Yönetimin İlkeleri*. H. Bahadır Akın (Çev.). Konya: Çizgi.
- WEBER, M. (1997). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Zeynep Aruoba (Çev.). İstanbul: Hil.